

lehetne fizikai kiterjedése. S ha korábban az élő anyag, a föld, az ég, a növényi organizmusok szolgáltak otthonul a csodáknak, az idő afelé halad, hogy az élettelen anyag legyen a csodálatunk tárgya. A csodákat gyártani fogjuk, lesz szavatossági idejük, sokszorosítani fogjuk őket. Úgy is mondhatnám, 84 Isten és az ő szentjei a szellem céhes erőfeszítéseként létrejött csodák. Máskülönbén én Istenben nem hiszek, de hiszek Isten csodájában.”

Ha goromba leegyszerűsítéssel szeretnék élni – miként azt a *Magyar Narancs* hasábjain Radics Viktória is tette – azt mondhatnám, hogy Darvasi László terjengős, bő lére eresztett nagyregénye a *csodák, illúziók, ábrándos fabulák* lilaködében bolyongó világukat vesztett figurák önfelelt meseképződménye, ahol is az *önfelelt* leginkább a saját nyelvi mivességétől betelni képtelen elbeszélői hangot illeti meg. Ám az efféle militarizmus helyett inkább egy óvatos kijelentés formájában összegezném a fenntartásaimat: bár a *Virágzabálók* egyik legnagyobb teljesítménye kétségkívül abban áll, hogy a különböző „nagy ívű” narratívákat (egy család vagy város történetét, a nemzet történelmét) igyekszik több nézőpontból elmesélni; ezt a teljesítményt azonban az elbeszélői hang egyszólamúsága (végső soron) mégiscsak aláássa. (*Magvető, Bp., 2009*)

Szathmári István újabb novelláit Csillag István recenziója a magyar traumairodalom részének tekinti, de azonnal utal a Szathmári-novellák differenciáltságára, miszerint ezek a szövegek abban különböznek a „hagyományos” traumairodalomtól, hogy elnémítják a narrátort, a szereplők változnak át elbeszélővé (kiemelkedik például a női beszédpozíció), és a trauma feldolgozásának lehetősége magára a befogadóra marad. Ezek a novellák abban is eltérnek a traumairodalom konvencióitól, hogy a trauma pontos nyelvi meghatározása kérdésessé válik, a szereplő-elbeszélők megküzdnek a trauma elmondhatóságával, így módon az olvasó sem látja a kontúrokat; mivel nincs pontos diagnózis, a feloldás és a visszakapcsolódás sem realizálódhat. Az is igaz, hogy egy trauma feloldása sohasem teljes, a megoldott problémákkal egy újabb szituációban és életrészekben újra meg kell küzdenie a szubjektumnak, a traumás emlék ismételt felmerülhet. „A gyógyulási folyamat nem egyenes irányban halad: gyakran tarkítják kerülők és visszakanyarodások – a már megtárgyalt kérdések újabb felülvizsgálatra szorulnak (vö. Szathmári István novellái esetében például a Gastarbeiter-lét, a múltékonyság, a gyermekkori kapcsolatok, a bácskai szülőföldtől való eltávolodás, a balkáni háborús traumák távolságból való megélése, a szerelmi csalódások és a családi kötelek megszakadásának, a sín víziójának tünetegyüttese, amelyekhez ezek a szövegek is visszakanyarodnak), hogy a traumatikus élmények jelentése mélyebb és tágabb értelmezést nyerve épülhessen be a túlélő életébe.” (Mary Harvey)¹

Az elbeszélővé válás mint szerzői fogás és a traumás zavarok megközelítése nem új Szathmári István opusában. Előző novelláskötetében *A Szép Ernő utca* című novellában (*Kurdok a városban*. Budapest, 2000) az áttelepült narrátor a Pestre látogató Ritától és lányától szerez tudomást a bácskai szülőváros veszélyeztetettségéről, azaz a Szép Ernő utcai bombázásról és Rita apjának a háborúhoz kötődő traumás neurózisairól. Az apa traumatikus emlékezetében átjárhatóvá válnak a második világháború és az újabb bombázás látványai, a traumatizálódás szempontjából ezeknek a sérüléseknek nincs szóbeli narratívumuk, se kontextusuk, viszont az újabb veszélyhelyzet „újrajátszást” eredményez². A tüneteket Rita mondja el a narrátornak: „apám ki se mozdul a házból [...], fater mondtam neki, most

Hózsa Éva 85

KIFICAMODOTT KONTÚROK

Szathmári István: *A kertész és a csók*

más idők járnak, ez nem az, mit tudsz te, mit, feleli nekem, és régi, elagott katonazubbonyok után kutat, tudom, hogy itt volt, itt [...], és újból dalra fakad, valami hosszú, hömpölygő dalra, akárha a Volga, vagy a Dnyeper hullámozna itt a kerítések alatt, meg a düledező ház körül, ahova
86 nem is olyan rég, macedón és albán pékek költöztek be egy esős reggelen, valaki beengedte őket...”³

Ha az olvasó továbbszövi *A kertész és a csók* szerkesztőjének gondolatmenetét, akkor az is hozzáfűzhető, hogy Szathmári István új, két „ciklusra” tagolt novelláskötetének egyik kulcsszava bizonyosan a határ, illetőleg a kontúr, a behatároltság, a végesség képze, amely az elbeszélés nehézségei folytán mégsem, vagy esetleg csupán egy villanás, egy emléketörés erejéig rajzolódik ki. A szereplők vagy az elbeszélő mozgáslehetőségét és a traumás zavarok kimondását mindig valamiféle megfogalmazhatatlan határképzetek, alig kivehető és/vagy *ki-kificamodott kontúrok* akadályozzák, minden mozog, minden siklik, kileng, a kilengések pedig vertikális és horizontális irányban is lehetségesek, noha ez a mozgás is gyakran abbamarad, másfelé kanyarog, az érzelmek zűrzavarában ritkán alakulhat ki kellőképpen koherens narratívum. A határképzetet vagy ennek hiányát erősítik a visszatérő vitrin-megközelítések, az üveg, a lepattogott tükör, a test behatároltságának dilemmái, a szubjektum végesség-érzete, a körséta szokások által bejelölt pontjai, az országhatár, a biztonságérzettel való viaskodás, a víztől elválasztott hal, a part és a víz (Duna, tó), a traumás veszteség/émlék átalakításának kudarcai, a poszttraumás „játék” megszakításai, a kilúgozás gesztusa, az eltűnt ösvények, valamint főként a helyszínek kiemelése: a Sziget, a szoba, túlsúfolt lakás, galéria, szűk iroda, kert, falak, hotelszobák, kórház, a határookra vetett tekintet stb.

A kötet első részének novellái, az elbeszélőváltás fogása Albert Camus *A bukás*⁴ (*La Chute*) című regényéhez kapcsolható, csakhogy ott a kontúrok kivehetőbbek, és ami fontosabb, van még esély egy koherens narratíva kialakulására („szünet nélkül beszélünk mindenkihez és senkihez...”). „A traumának mint olyan oknak a paradoxona – mondja Lacanra hivatkozva Slavoj Žižek –, amely okozatait megelőzően nem létezik, hanem általuk visszamenőleg »tételezett, egyfajta időbeli hurkot hoz magával« »ismétlésen« a jelölő struktúrában megjelenő visszhangjain keresztül visszamenőleg válik az ok azzá, ami már mindig is volt. Más szavakkal, a direkt megközelítés szükségképpen kudarcot vall: ha kísérletet teszünk arra, hogy a traumát közvetlenül ragadjuk meg, eltekintve annak későbbi okozataitól, akkor csak egy jelentés nélküli *factum brutum* marad a kezünkben...”⁵

A kontúrok felszámolása, az átjárhatóság szinte észrevétlenül valósul meg Szathmári István szövegvilágában, például a Sziget szigetiségét és áttetszőségét a férfi-elbeszélő így értelmezi a narrátornak: „És a szigeten

vagyok, két megálló, és szállás, szállás kifelé, majd a hosszú utca és a kandeláberek, nagy röhej ez, uram, így nekem a férfi, hogy sziget, hogy sziget ez, igen, még ma sem hiszem el, ilyen nincsen, se vég, se hossz, se oldal meg far, miféle kilátó, dokk, uram, hát hol van az ösvény, amely a várba vezet, meg a szikla, a hajó az elkoptatott móló, milyen
87 hely ez, milyen, csak a szelet érzem, de az se nem sós, se nem édes, csak van, úgy magában, csak úgy, ahogy én is szoktam lenni, igen, könnyűn és nehezen egyszerre, ülve vagy állva, mert egyre megy. De volt ez másképp is, uram, így nekem a férfi, tudtam én, tapasztaltam a valódi szelet, napot és vizet, az igazi sirályt, az apró, vörös göröngyöket a hegyi ösvényeken, ahol öszvérek viszik a málhát felfelé, ahonnan szép a kilátás, igenis, és zúgtak az örökzöldek és a kabócák, és állt minden, de lélegzett is, igen, és a tenger fénylett, csillogott, akárha száz vakító napkorong ülte volna meg, és karcsú csónakok is voltak, meg száradó hálók és lárma az igazi parton, és ficánkoló halak a fonott kosarakban, és mindenféle szag, bazsalikom meg fenyő, ismertem én ezt, uram, és a késztetést is a csúcson, hogy most heveredni kell [...], és gondolni arra, ami jölesik, nőre, lányra, borra, akárha lebegne az ember, felhők társa lenne, tudtam én ezt, uram, hisz én sokfelé jártam, de a szigeteket mindig is szerettem, vonzottak, mint mágnes a vasat, kikötöttem, kikötöttem náluk, mert másképp nem lehetett.”⁶

A sziget olyan sziget, amely talán nem is az, a sziget-émlékektől mindenestre különbözik, ám kijelöl egy mindennapi utat, ahol a hajótörés veszélye is fennáll, legfeljebb a régi motívum, az elaggott táská ismétlődik meg, amely kapaszkodót, ha tetszik, identitás-kapaszkodót jelent. A *Mi és a tavasz* 60-as évekre visszatérő emléketörései a jugó–magyar határ átjárhatóságára, az orkán, a nejloning, a farmer csempészetére, a női traumák felidézésére utalnak, az egyik „széttördelt” körmondat a mondathatárokat is elbizonytalanítja, majdnem másfél oldalnyira nyúlik, a tünetek behatárolása mégis homályban marad.

Az egyénnek határ kell, határt kell konstruálnia ahhoz, hogy a határokat felszámolja, rács kell, hogy átlépje azt (*A határ*). A kötet második részének egyik utolsó novellájában (*Johnny Hallyday*) a kilátóból sem látni semmit, azaz az elbeszélő a távoli perspektíva helyett inkább a nézés átváltozására, a közelében álló nőre koncentrál. A messzeségben levő kilátó még tartogatott valamiféle célt, ez azonban a kilátó elérésekor megkérdőjeleződik. A kilátóig vezető út öninterpretációra, az egzisztenciális szorongás kibeszélésére is alkalmas, ez azonban egy konklúzióval megszakad, a kilátó nézőpontjából pedig még az út gondolatfragmentuma sem folytatható.

A kilátói beszédmód az elbeszélő számára már/még nem adatott. A célnak hitt út tartogat valamit a kitörés lehetőségéből: „Elszántan lépdeltam a cél felé, erőmhöz mérten. Annyira már nem voltam fiatal. Sokszor gondoltam arra, hogy véges vagyok. Ezekben a napokban, hónapokban.

88 Most is, hogy másztam fölfelé, hogy furcsa zörejeket hallottam újból, és hogy a fák csúcsa szinte egyszerre dőfte át a burkot, amiben leledztem. Csípős levegő csapta meg az arcom. Tudtam, itt vagyok.”

Kertközi mozgásként is értelmezhető a kötet címadó novellája, *A kertész és a csók*, melyet német nyelvre is lefordítottak. A novellába bekerülő, Budapest térképéről leolvasható és/vagy oda beírható konkrét nevek a „látványi szervezettséget” erősítik, főként a megtalált kertét, amelyet a haverok belaknak. A kert az a bensőséges hely, ahol a barátok együtt fociznak, illetve a kert az a behatárolt tér, amely Csáth Géza visszaidézett kertjére, „a varázsló kertjé”-re, az álombeli kertre utal. A Bácskai külső látványa és belső söntése kertközelben és a szülőföldközeli emlékezésben található: „Nem olvasott már, csak azt az egy történetet hajtogatta, a b á c s k a i történetét, ha úgy érezte, most muszáj. És csodák vannak. Mindig is voltak, mesélte nekem a kertész, a kerekfejű, tömzsi, overallos kertész, zebra dugott kézzel a Bácskaiban. A Nagyvárad téren mászkált mikor mintegy revelációként megpillantotta a gyönyörű Orczy-kertet és vele szemben a Bácskait, ezt a füstös, kormos, italozó helyet, ezt a handabandázó, lármás, részeges világot, ahová mi is jártunk focizás után.” A Bácskai is a maga módján kert, egy újabb, belakott kert, ahova elvonulni lehet, amely mitizálható és demitizálható, amelynek repedt tükre az egybelátást is repedezetté teszi. A szöveg sokféle kertet villant fel, a modell mégis a Varázsló kertje, a megálmodott kert. Az emlékező megtalálja a Varázslót, megtalálja a kertet, a narrátor pedig focizni jár erre a helyre: „Megvan a kert, mondta, megvan a Varázsló, és csillogott, csillogott a szeme. Én meg focizni jártam a kertbe a haverokkal. Vasárnaponként kockás plédjeiken ültek vagy feküdtek az asszonyok, barátnők, és drukkolnak nekünk. És tudtam, a kertész is ott van valahol a szolgálával, a magassal, a szőrössel a közelben, és les bennünket, követ elszántan, nagy figyelemmel, és ilyenkor csak neki játszottam én, neki, vagyis érte rúgtam a gólt, cseleztem ügyesen, és ha estem, botlottam, ez is csak neki szólt. Mert értettem én a kertészt. Nagyon. Igaza volt. És jó volt ezt tudni. Igen. És azt is, hogy a bűvös, illatos, csábos virágokra gondol akkor, amikor mi már fáradtan, csapzottan a meccstől az asszonyokhoz, barátnőkhöz megyünk, hogy csókot kapjunk tőlük, mert úgy érezzük, megérdemeltük, megérdemeltük nagyon.”⁸

A szövegben minden mozgásba lendül, minden átjárható, az ismert motívumok, a némi öniróniával megmozgatott helyi színek (akácus),

a Csáth-szövegek „effektusai”, Szabadka és Budapest bonyolult szövevénye, a textuálisan újraálmodott szabadkai kert. A novella felütése egy kocsmai beszélgetés, egy slágerszöveg részlete, vagy akár egy viccmesélés paródiája is lehetne, de már az első mondat körmondatba, gondolatfutamba torkollik. Nincs egyetlen kert vagy egyetlen kertész, 89 viszont az elbeszélő megérti a kertészt, a kertészek „léthelyzetét”, eljut a megértésig, és megérdemli a meccs után kapott csókot. A kritikai recepció már az előző novelláskötet kapcsán utalt a hely mitizáló törekvésére, ennek itteni és ottani perspektívájára, a Szathmári-prózában felfedezhető esszéisztikus eljárásra, a mesélők zaklatottságára, valamint a szereplőkre mint „városjárókra”.⁹ A kert valamiféle megállapodás, közösséghez tartozás az állandó váróslakói űzöttségben, az elhagyott szülőföld a kertben összefonódik az új lokációval, amelyben a szubjektumnak újra kell alkotnia önmagát, meg kell teremtenie új kapcsolatait, meg kell értenie a kertészeket, a zsák és az akatátaska mellőzésének szerepét.

A kertész és a csók Szathmári István sorrendben ötödik novelláskötete¹⁰, mindegyikben megfigyelhető valamiféle váltás. Ilyen szempontból különösen kimagaslanak a szülőföld elhagyásának határán, az új nyelvi modell jegyében keletkezett kötetek (*A villamos és más történetek*, Budapest, 1995; *Ünnepnapok*, Szabadka, 1995), ám ez a mostani kötet az eddigieknél nagyobb fordulatot jelent. Az említett elbeszélőváltás fogásán túl megállapítható az önirónia és a mitizáló törekvés elégikus visszafogottsága, a Szabadka-prózától való lassú elszakadás megvalósulása. A lírizáló hajlam és a sajátos „prózaritmus” továbbra is megfigyelhető. Az *Ünnepnapok* címadó novellája a karácsonybomláshoz kötődik, a régi és új karácsony eltéréséhez, az ünnepi hazalátogatáshoz. A huszadik század kilencvenes éveiben, a háborús időkben a vajdasági magyar irodalomban gyakran merül fel az ünnepelés képességének dilemmája, az ünnep mint határszituáció, az ünnepváró reflexió problémája, sőt az ünnepi szpícs parodikus megközelítése (Juhász Erzsébet, Németh István, Gion Nándor, Végel László, Jung Károly). Az ünnep hétköznapi előkészületeinek az új Szathmári-kötetben is van nyoma, *A szomszéd* című lírai novella a lélekkötődés és a vérrel bemocskolt test oppozíciója révén a magányos karácsonyt ragadja meg. Az elbeszélő szenteste délutánján a szomszédnak segít a haltisztításban, a művelet befejezése hívja elő a következő gondolatokat: „És állunk mi ketten, és véresen, foltosan, ő a barna kis köntösében szenteste délutánján a fényben, a narancsban, citromban, és gondoljuk, gondolhatjuk, nem is annyira rossz ez a világ, és valami félénk melegség jár át, tapogatja a testem, bújócskázik bennem már-már pajkosan, de azért

mégsem ilyen egyszerű ez az egész, mert már nyitom az ajtót és búcsút intek az apró embernek, várnak az angyalok, mondom még, és mindketten nevetünk ezen, a szemben lévő ablakban színes égők égnek, a nap már valahogy másképp teszi a dolgát, a galambok valahol pihennek, 90 töltök a pohárba, és érzem, erősen érzem a fenyőfa illatát.¹¹

A kezdeti vágott, rövid mondatok után valamiféle stilisztikai változás figyelhető meg Szathmári István újabb prózavilágában. Szövegmondattai, dialógusfragmentumai többször nekilendülnek, szinte a kifulladásig kígyóznak, a fatikus funkció szétszórta/szétcsúsztatva erősödik, többnyire a megszólítás is elmarad, valamiféle decentralizált, veszteglő beszédhelyzet alakul ki, a személyesség pedig újra és újra igyekszik előtörni. Az ismétlődő vagy töredékesen ismétlődő szavak és nyelvtani szerkezetek „színtelen”, gépies beszédmodot eredményeznek, ám időnként a monotonia is megtörik. A beszédpozíció váltását a grammatikai idézést helyettesítő, kapaszkodót jelentő posztpozicionális „így” ismétlődései jelzik. Az ismétlések által, a decentralizált én beszédpozíciója révén egyfajta köztes kommunikáció jön létre. *A kertész és a csók* című kötetben váltakoznak az egészen rövid mondatok és az említett körmondatok (mindkét esetben felmerül a mondathatár elbizonytalanítása!), az

utóbbi nagyobb számban fordul elő, az én *kontúrja* azonban időnként egészen jól felismerhető, a nyelvi virtuozitás bravúros. *A Mert én viszem tovább az álmat* következő szöveghelye átjárhatóvá teszi a kontúrokat, ám nyomatékossítja az ironikus földi perspektívát: „Uram, én nem vagyok rossz ember, mégis annyi, de annyi bajom van nekem, naponta zötykölődöm a zöld vonaton, a szutykos, rezgő üvegtábla mögött, és gondolok erre-arra, és nyugtalan vagyok, hiába bennem a feles, a szétáradó erősség,

¹ Herman, Judit Lewis: *Trauma és gyógyulás*. Fordította: Kuszíng Gábor. Háttér Kiadó–Kávé Kiadó–NANE Egyesület, Budapest, 2003, 254.

² Herman, Judith Lewis: *Trauma és gyógyulás*. Fordította: Kuszíng Gábor. Budapest, Háttér K.–Kávé K.–NANE Egyesület, 2003, 55. l.

³ Szathmári István: *Kurdok a városban*. Budapest, Széphalom, 2000, 156–157.

⁴ Szávai Nándor fordítása

⁵ Slavoj Žižek: *Van-e oka a szubjektumnak?* In: Bókay Antal–Vilcsek Béla–Szamosi Gertrud–Sári László szerk.: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig*. Katona Gábor fordítása. Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 424.

⁶ I. m.: *A Sziget*. 57.

⁷ I. m.: *Johnny Hallyday*. 160.

⁸ I. m.: *A kertész és a csók*. 152–153.

⁹ Bence Erika: *A kurd léthelyzet*. In: Bence Erika: *A kert árnyéka. A vajdasági magyar irodalmi kontextus*. Tanulmányok, esszék, kritikák. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2007, 97.

¹⁰ Előző novelláskötetei: *Az Andok felé*. Újvidék, 1988; *A villamos és más történetek*. Budapest, 1995; *Ünnepnapok*. Szabadka, 1995; *Kurdok a városban*. Budapest, 2000. Regénye: *Álmok és életek*. Újvidék, 1992.

¹¹ I. m.: *A szomszéd*. 165–166.

¹² I. m.: *Mert én viszem tovább az álmat*. 90.

¹³ I. m.: *Tiszta erotika*. 125.

igen, és annak a látványa, ahogy ott lenn, a feljáró mellett süti a reggelit a kiskocsmá tulajja, és ahogyan eszi, jó étvággal [...], és málnát iszik hozzá, hiába tehát a bevéssett feles, a szétdobott lábú nők titka a falon a kivágott képeken, igazi férfi, együtt rezgek a mocskos üveggel a HÉV-en, apám mondogatta kisfiúkoromban, mikor annyira fújt 91 a szél, téglát teszek a zsebedbe, fiam, de én annyira szeretnék repülni, apám, válaszoltam neki, és már éreztem, tapasztaltam is, hogy emelkedem, most kellett volna a nehezéket begyömöszölnöm, mert rázkódni semmi kedvem nem volt, különösen nem itt, a HÉV-en, nem bizony. Mert azt hiszem, egyértelmű, nem a repülés kezdete ez.¹²

A *Tiszta erotika*ban akár a novelláskötet kulcsmondatának tekinthető ez az önreflexió: „Istenem, még leszokom, végleg leszokom önmagamról”¹³ (*Mackensen, Bp. 2009*)

